

Málokdy se ve středověku stalo, aby na trůně stanul vzdělanec. Karel IV byl sice středověký rytíř, ale zároveň byl vzdělanec a byl přesvědčen o potřebnosti vzdělání. Zdědil též schopnosti státnické. Šťastná doba byla dobou dobrého vladaře a souhrou příznivých vnějších okolností.

Mezinárodní situace

Mimoevropská situace byla v období vlády Karla IV. (1346 – 1378) příznivá. Mongolská expanze, která se dostala na Moravu v r. 1241, skončila asi patnáct let poté rozpadem a vytvořením vazalských států v Rusku. Turecká hrozba byla vzdáleným hřměním. R. 1354 dobyli Turci Gallipol a tím vkročili na evropskou pevninu zhruba v době, kdy byla založena Karlova univerzita. Bohužel, je to možná i Karlova chyba, že nepovažoval balkánské události za nebezpečné pro svoji říši. Evropa si zvykla, že se jí dění na Balkáně netýká. Kdysi mocná Byzanc chránila Evropu před Araby a Peršany a za zády této velmoci se dobře v klidu rozvíjelo křesťanství, humanismus i žabomyší spory. Zřejmě to vypadalo, že se opět Byzanc o vetřelce postará. Tentokrát to tak nebylo. Sto let předtím oslabili Byzanc Křižáci a dlouho jí trvalo, než se zbavila jejich nadvlády a její moc už nebyla to, co bývala. Od dobytí Galliapole už začala Byzanci dohořívát svíčka a zhruba za sto let padne Konstantinopol. Teprve potom začnou evropští magnáti něco dělat, ale už docela pozdě, aby se Turci následně nedostali až k Vídni. Následky tohoto opomenutí a nezájmu pociťujeme dodnes. Mohli bychom to přičíst mimo jiné i na vrub našemu milému slavnému Karlovi, který měl za sebou velkou říši a proti nové hrozbě nezasáhl včas.

Na Pyrenejském poloostrově křesťanské národy – Kastilci, Katalánci a Portugalci vedli úspěšný boj proti Maurům. Dobytím Toleda v centru poloostrova bylo pomalu jasné, jaký osud islámské Maury čeká. Přesto v Toledu vznikla překladatelská škola, která arabskou literaturu překládala do latiny. Bylo to vhodné místo, kde se arabsky mluvící svět setkával s latinskými národy. Protože kdysi (v r. 818) kalíf al-Mamun sídlící v Bagdádu nechal do arabštiny přeložit všechno vědění tehdejšího světa, včetně starých řeckých a římských textů (Platóna, Aristotela atd.), ale též vědění Indie a střední Asie, převzala Evropa více než vědění, které kdysi ztratila v době úpadku na úsvitu středověku. Univerzity zakládáné po vzoru islámských (např. v Isfahánu) dostávaly vědění všech oborů, včetně lékařství, mezi ostatní obyvatele. Prostřednictvím Karlovy univerzity i k nám a do celé střední Evropy.

Postavení českého státu a jeho symboly

České království nebyl nijak bezvýznamný stát, jak se dnes snaží někteří multikulturalisté a kosmopolité tvrdit, aby náhodou nepodpořili národní hrdost. Prvním králem (pouze doživotním) se stal kníže Vratislav II v jedenáctém století. Podle kronikáře Kosmy dostal od císaře nějakou „čelenku“, což prý měla být koruna. Potom se o tu čelenku snažili další, ale teprve Přemysl Otakar II se stal dědičným králem na základě Zlaté buly Sicilské, která, potvrzena papežem, se stala jakousi zakládající listinou království. Toto postavení jasně dokazovalo nezávislost Českého království, i když císař Říše Římské (později s přídomkem: *národa německého*) zůstával nadřízeným. České království bylo významným evropským hráčem středověku. Konglomerát Přemysla Otakara II. sahal až k Jaderskému moři, podobný stát Václava II. ovládal Čechy, Polsko a Uhry. Lucemburkové byli zvoleni českou šlechtou po vymření Přemyslovců jako obnovitelé království po jeho úpadku za předchozích vládců, Rudolfa Habsburského a Jindřicha Korutanského. Janovi, otci Karla IV., se podařilo obnovit český stát, přestože zadlužil královské statky. Podařilo se mu rezignací na polský trůn získat českou vládu nad Slezskem.

Moc českých velmožů a jejich právo volit panovníka vidíme na dalších historických příkladech: Po vymření Lucemburků si čeští velmožové zvolili Jiřího z Poděbrad, později Jagelonce a nakonec Habsburky. Svazky s říší byly jen formální. Habsburkové později budovali svoji říši mimo Německo, získali nejen českou korunu, ale i Maďarskou, vládli v rakouských zemích. České království už potom bylo ve zcela jiném svazku než v původní Říši Římské.

Do vnitřních záležitostí říšských knížat císař nezasahoval, záleželo mu pouze na tom, aby jej podporovali v jeho válečných taženích. Český vládce měl královský titul jediný z říšských velmožů. V celé říši si české koruny velmi vážili. Mít na hlavě obě koruny, tedy říšskou i českou byl sen, který si všichni přáli a Karlovi se splnil (později se splnil též Habsburkům). Česká koruna byla jen v Praze. Říšská císařská koruna a celý poklad byly na Karlštejně, který jako pevný hrad byl z těchto důvodů postaven, ale později byla odvezena, dnes je ve vídeňském Hofburgu. Česká koruna zůstala v Praze a je dodnes na Pražském hradě. Prý si ji nasadil na hlavu i nacistický říšský protektor Heydrich považující se za vládce Českých zemí. Je vidět jaký význam jí přikládali i nacisté.

Mnozí sice chtěli vládnout Českému království, ale nikdo nikdy nezpochybnil jeho existenci jako alespoň formálně samostatného útvaru. Máme tedy jakési vydržené právo na samostatný stát na rozdíl od mnohých jiných národů, které třeba před první nebo druhou válkou nebo před pádem komunismu vůbec žádný samostatný politický útvar nevytvořili (nechci jmenovat, abych

neurazil). Navíc český stát má jasné historicky téměř neměnné hranice, které narušilo pouze nacistické Německo odtržením Sudet. To nikdy předtím nikoho nenapadlo.

Český královský poklad má tyto části:

1. 1.Korunu zhotovenou na příkaz Karla IV., který možná použil některé starší prvky koruny Vratislavovy a Otakarovy.
2. 2.Svatováclavský meč pocházející původního pokladu Vratislava II. a nejspíše už z desátého století (možná ho skutečně vlastnil sv. Václav).
3. 3.Korunovační kříž (nechal zhotovit Karel IV.) obsahující podstavci relikvie z Kristova kříže: provaz, dřevo, hřeb a část houby.
4. 4.Jablko a žezlo, které do pokladu přidal habsburský král a císař Ferdinand I. počátkem šestnáctého století.

Význam Českého království upadl teprve se zámořskými objevy a bohatstvím, které získaly národy na západě Evropy svými državami v zámoří. Taktéž vyčerpávajícím bojem s Turky v rámci jagellonského a habsburského panství. Ale předtím v oné příznivé době Karla IV. byl český stát na vrcholu slávy.

Karel IV. – vzor českého vlastence

Středověký vzdělanec vycházel z myšlenek sv. Augustina obsahujících základní pravidla vztahů církve a světa okolo. Toto myšlení bylo hluboko zakořeněné ve středověkém člověku, proto také nové myšlenky Tomáše Akvinského, které kladou rozum a víru vedle sebe, nebyly přijímány bez odporu. Avšak nové poznatky z arabských překladů, zvláště Aristotelova filozofie, měly takovou přitažlivost pro zkoumavý duch učence, že Tomáš neodolal, aby nedal do souladů staré Augustinovo učení s touto staronovou filozofií. Karel přijímá základní Tomášovo učení o státu jako entitě oddělené od církve. Dantova představa panovníka, který především slouží svěřenému státnímu útvaru, měla velký účinek na Karlovo myšlení a vidíme, že ji přijal v celé své praxi. Marsilius z Padovy učil základy humanismu, jeho představa národa jako zdroje vlády byla jistě revoluční a dokonce ovlivnila i samotného Karla při jeho tvorbě *Majestatis Carolinae* (mluví o národě, o mužích českých). Karel zaměstnával jako kancléře význačného vzdělance Jana ze Středy. S Petrarcou si Karel dopisoval, ale nesouhlasil s ním. Karel měl proti neklidnému básníkovi vnitřní jistotu sv. Augustina, kterou dával svým dětem vlastní, prý temný středověk. Je zajímavé, jak tato doba předcházela reformační snahy v církvi reprezentované Milíčem z Kroměříže a Matějem z Janova. Byla to volnost, která dovolovala vyslovit Matěji dokonce odpor k uctívání ostatků? Co dovolilo Johnu Wycliffovi vyslovit i takovou myšlenku jako

je *predestinace*? Jak si mohl dovolit jít tak hluboko do kritiky církve?

Knížata a králové čeští to neměli nikdy lehké. Šlechta až do její podstatné likvidace po bitvě na Bílé Hoře se považovala vždy za státotvornou a ve státě rozhodující, tradici voleného knížete nechtěla opustit. Podle pověsti o Přemyslu a Libuši velmožové si Přemysla za knížete **zvolili**. Potom si vždy osobovali právo mluvit do korunovace knížete nebo krále a do správy země. Boj s velmoži vedl téměř každý vládce v Českém státě. Proto ani šlechta příliš nepodporovala královský titul, kterým král dosahoval jakési moci přímo bez schválení velmožů. Tento stav destabilizoval často vnitřní poměry.

Velmožové zradili Přemysla Otakara II. na Moravském poli, protože nedělal politiku, kterou si žádali. Nechtěli nějaká válečná tažení, která by vyčerpávala zemi, nepotřebovali krále, ale poslušného knížete. Václav IV. byl jimi dokonce vězněn. V posledním vzepětí své vůle si zvolili čeští pánové r. 1618 Fridricha Falckého a zavrhlí Ferdinanda II. Habsburského, aby byli poraženi na Bílé Hoře a tento jejich vzdor navěky skončil.

Ale Karel IV. byl silný vládce. Především byl císařem Říše římské. Proto mohl prosadit hodně ze své vůle. A ta byla pro český stát více než příznivá. Začlenil do Čech Chebsko a ke království přičlenil Dolní Lužici a Braniborsko (Horní Lužice předtím byla občas součástí českého státu, ale poslední dvě přivtělené země se s v tomto stavu dlouho neudržely), založil univerzitu, ohradil hradbou Nové Město Pražské, které tím vlastně založil. Založil stavbu svatovítského chrámu na Pražském hradě, dosáhl uznání Cyrila a Metoděje jako zemských patronů atd. Praha se stala největším středoevropským městem, se svými 40 000 obyvateli byla jediným velkoměstem na sever od Alp. Větší rozlohu měl jen Řím a Konstantinopol. Na místě Nového Města Pražského ovšem existovalo osídlení už dříve, ale nebylo opevněno hradbami. Praha tedy měla velký počet obyvatel už dávno před Karlem. Karel postavil spoustu staveb, v Praze vznikla huť Petra Parléře, která dělala projekty a stavby realizovala. Karlův most je v celé své nádheře jeho stavba (dále viz 3).

Karel vydal zakládací listinu univerzity 7. dubna 1348. Univerzita měla čtyři části (tzv. národy): českou, polskou, bavorskou a saskou. Měla být tedy pro celou střední Evropu se všemi jejími jazyky. Povšimněme si, že čeština byla rovnoprávná s ostatními. To je zapotřebí zdůrazňovat před těmi, kteří tvrdí, že Karlova univerzita byla první německou univerzitou. To je sice pravda, ale byla též první českou. Samozřejmě, že se na ní mluvilo převážně latinsky, což ani jinak nešlo, protože latinské texty obsahovaly všechno vědění a v ostatních jazycích se literatura teprve vytvářela především překlady z latiny.

Význam češtiny v době Karla IV.

Čeština byla v českém státě vždy administrativním jazykem. Teprve po bitvě na Bílé Hoře se s ní stala rovnoprávnou němčina, což v důsledku tehdejších okolností znamenalo úpadek češtiny a téměř výhradní používání němčiny v administrativě. To byl následek likvidace moci šlechty, která byla vždy nositelem české státnosti. Jednak šlechta měla v této neblahé době méně pravomocí, jednak Habsburkové dosadili na mnohých místech šlechtu cizí, ale nejhorší byla téměř úplná likvidace malé šlachty, která byla kdysi početná, tvořila jakousi nezávislou střední třídu a ze které se rekrutovala inteligence. V době Karla IV. byla malá šlechta velmi početná a její význam rostl, aby potom v době husitství to byla především ona dohromady s měšťanstvem, která měla politické ambice. Král se mnohdy o malou šlechtu opíral ve své politice proti šlechtě velké, jak to bylo v případě Karlova syna Václava IV. Sám Karel IV. byl tak silný vládce, že to nepotřeboval.

Karel IV. měl též určité slovanské vědomí, byl si vědom příbuznosti slovanských jazyků a na celou věc se díval jako univerzální vládce křesťanské říše. Pozvání mnichů z Chorvatska, kteří používali staroslověnštinu, neznamenovalo nějaké šíření tohoto jazyka, ale symbol jeho vlády jako univerzálního panovníka, do jehož moci patří i slovanské národy. Praha měla být jakýmsi středem této univerzální říše s mnoha jazyky. Sám Karel znal pět jazyků a plynne přecházel z jednoho do druhého. Češtinu jej naučila jeho matka, ale později po dlouhé době ve Francii se jí musel učit znovu. Ale ze svého administrativního pohledu češtinu v Českém království prosazoval, nutil německé měšťany psát svoje úřední projevy česky (viz 1).

Na univerzitě byli do české části zahrnuti i lidé z Uher a Balkánu, do polské části i Rusové a vůbec obyvatelé slovanského východu. Předpokládalo se, že tito lidé nejsou tak jazykově odlišní, aby nemohli v tomto jazyku studovat. Do německé části univerzity byli přijímáni i studenti ze Skandinávie a Nizozemí a předpokládalo se totéž.

Původně převažující německý živel ve městech slábl už asi jedno století, poté, co se ukončila německá kolonizace. Na Starém městě Pražském byla stále většina Němců, ale Nové město Pražské, bylo převážně české. Čechizace měst se dokončí v Čechách v husitské době. Tato věc nebyla v té době chápána nějak tragicky, jazyk byl především dorozumívacím prostředkem a převaha češtiny byla přirozená, neboť naprostá většina obyvatel byla česká a cizinci to museli akceptovat. Na Moravě budou ve velkých městech stále převládat Němci až do konce devatenáctého století. Venkovský německý živel neměl takové rozšíření jako později. Česká byla oblast západních Čech v oblasti Litoměřicka a Lounska, jižní Morava, Opavsko a Vitorazsko. To se ještě posílilo husitskou dobou. Pozdější vývoj byl však českému živelu nepříznivý a tyto oblasti přijaly němčinu.

Ve vedlejších zemích koruny české, tedy ve Slezsku a v Lužici převládala německá šlechta, města byla poněmčena. To byl rozdíl oproti Čechám a Moravě, kde byla šlechta česká a s tím i celá vzdělanost. V Lužici ovšem byla situace příznivější, vliv české vzdělanost vyšší a venkovské obyvatelstvo si udržovalo svůj jazyk lužickou srbštinu. Dolní Slezsko bylo německé i na venkově, Horní Slezsko mělo venkovské obyvatelstvo obou národností. Vedlejší země Koruny české neměly za povinnost používat češtinu jako administrativní jazyk, většinou měli svoje údělné vládce, kteří vládli zcela samostatně a měli svoji vlastní administrativu.

Závěrem

Nesnažil jsem se v této stati o výčet činů krále a císaře Karla IV. To se v těchto dnech dočteme v mnoha jiných článcích a dílech. Snažil jsem se naznačit okolnosti jeho vlády a přiblížení prostředí.

Přesto si dovolím krátké zhodnocení: Karel IV. byl bezpochyby naším nejdůležitějším panovníkem, byl panovníkem především českým a později mu bylo vyčítáno, že „zůstavil se otcem české vlasti, ale stal se otčímem německé“. Nejvíce mu bylo vyčítáno, že jeho Bula z r. 1356 potvrzuje již dříve za Přemyslovců daná práva Českého království, ale také němečtí kurfiřti získali nezávislost na císaři. Tyto výčitky se objevují až po dvou stoletích, v době Karla IV. kurfiřti svoji samostatnost vítali. Už nikdy po Karlovi nebyl císař suverénním panovníkem jako kdysi Štoufové. Demontáž *Svaté říše římské národa německého* byla započata. V podstatě tato říše se stala jakýmsi volným sdružením až do r. 1866, kdy ji opět začal sjednocovat pruský král po porážce Habsburků u Hradce Králové, aby vytvořil sjednocené Německo, které se stalo tak nebezpečné Evropě a světu.

Karel IV. nebyl žádný integrátor, sjednotitel a centralizátor. Byl spíše vzorem, jak udržet velký politický útvar, aniž by zasahoval do svébytnosti jeho prvků, které byly sice rozdílné, nicméně je sjednocovala stejná víra a základní hodnoty.

Literatura:

- 1/ Zdeněk Kalista – Karel IV. Jeho duchovní tvář – Vyšehrad 2007
- 2/ Petr Sommer a další – Přemyslovcí, budování českého státu, Lidové noviny 2009
- 3/ časopis Země světa – Česko. Doba Karla IV. – 2016

Vlastimil Podracký, foto archiv autora

{phocagallery view=category/categoryid=82/limitstart=0/limitcount=0}